

КАК УЧИТЕЛИТЕ ОЦЕНЯВАТ ПРОФЕСИОНАЛНАТА СИ ПОДГОТОВКА И ДОПЪЛНИТЕЛНАТА КВАЛИФИКАЦИЯ (анкетно проучване)

Росица Пенкова

*Софийски университет „Св. Кл. Охридски“,
Департамент за информация и усъвършенстване на учители*

Резюме. В статията се представят резултати от анкетно проучване на мненията на учителите за професионалната им подготовка, какви са нагласите им за допълнителна квалификация: какво е отношението им към сегашното състояние на системата за квалификация, как виждат перспективите. Изследването се основава на самооценката на анкетираните за статуса на професията, на компетентностите и потребностите им от допълнителна квалификация. Резултатите от изследването може да се имат предвид при създаване на стратегия за професионално усъвършенстване и кариерно развитие на учителите.

Keywords: teachers, competences, additional qualification, teachers' self-evaluation, results

Образованието да се превърне в основа на устойчиво човешко общество – такава е една от главните цели на Десетилетието на образованието за устойчиво развитие (2005 – 2015 г.), обявено от Генералната асамблея на ООН. Развитието на тази идея намира израз в стратегия „Европа`2020“ – стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж (Стратегия, 2010). Това предполага нова разширена визия за образованието, подобряване на качеството му и преориентиране на целите му. В плановете за десетилетието образованието се очертава не като цел сама за себе си, а и като средство за постигане на други цели като например:

- да се гарантират необходимите промени в ценностните представи и начина на живот, за да се постигне устойчиво развитие, демокрация, сигурност и мир;
- да се обхване във възможно най-голяма степен населението в образователната система и то да се образова така, че да бъде готово да подкрепи промените, наложени от необходимостта от глобално развитие;
- да се създават умения, чрез които хората да са способни самостоятелно да се образоват през целия живот.

Учителите са основен участник в процеса на обучение и възпитание в училище и безспорно най-важният фактор за състоянието и развитието на една образователна система. Успешното осъществяване на образователните реформи изисква добре подготвени и мотивирани учители, а това, от своя страна, предполага подкрепа от държавата, т.е. допълнителни целенасочени усилия и инвестиции в тяхната квалификация, кариерно израстване, създаване на стимули за усъвършенстване и мотивация за качествено изпълнение на задълженията, както и обективно оценяване на техния труд. Не случайно това са и основни акценти в проекта на Закон за предучилищното и училищното образование (Проект на закон, 2012).

Високото образователно равнище, своевременната и правилно насочена квалификация, професионализъмът, наличието на удовлетвореност и мотивация на педагогическите специалисти са от ключово значение за успешното реализиране на държавната образователна политика, поддържане и повишаване на качеството както в процеса на обучение, така и на изхода на системата при придобиването на съответните образователни степени. От гледна точка на качеството могат да се посочат няколко основни аспекта, характеризиращи педагогическия персонал.

Като голямо предимство за поддържане на високо качество на българското образование може да се посочи **нарастващото образователно равнище** на учителите и педагогическия персонал в системата на средното образование. По данни на Националния статистически институт (НСИ, 2011) в общообразователните училища 88 % през 2008 г. и 91 % през 2011 г. от учителите са с висше образование с образователно-квалификационна степен „бакалавър“ или „магистър“. Относителният дял на учителите в професионалните училища с образователно-квалификационна степен „бакалавър“ или „магистър“ е 90 % през 2008 и 92,6 % през 2011 г. Високият относителен дял на висококвалифицирани учители в България ни поставя на челно място в Европа по този показател. Въпреки високото образователно равнище на учителите обаче са необходими по-нататъшни действия за осъвременяване на подготовката им и засилване на нейната практическа ориентация.

Основно условие за поддържане на високо качество е осъществяването и на **перманентна квалификация**. Нарастащата динамика в развитието на научните знания и променящите се условия на външната среда изискват от учителя постоянно обогатяване и обновяване на професионалната му подготовка. В настоящия момент тази необходимост е още по-голяма поради процесите на световна и европейска интеграция, масовото навлизане на информационните технологии в училище, промените в учебното съдържание, както и от възникването на специфични възпитателни и дидактически проблеми, обусловени от променената ситуация. Именно поради това обновяването на системата за квалификация на учителите е в основата на най-сериозните инвестиции, които предстои да се направят.

Повишаването на квалификацията на педагогическите специалисти има за цел да осигури съответствие между социалната практика, потребностите на образователната система и равнището на професионална компетентност и да дава

възможност за задоволяване на професионалните интереси на учителите. През последните години се отбелязва ръст на учителите, придобили професионално-квалификационни степени – от пета (най-ниската) до първа (най-високата).

В тази връзка от особено голямо значение е оценяването на професионалната дейност на учителя. В педагогическата наука се отчита, че оценяването на дейността на учителите е един от сложните въпроси на училищния и на образователния мониторинг, защото засяга както подготовката и професионализма на учителите, така и процеса на обучение и резултатите от него (Горб, 2003). А. Плигин определя параметри на мониторинга върху дейността на учителите като: равнище на позитивното и критическото възприемане на своето професионално майсторство и собствените възможности, както и особености на професионалната мотивация и целеполагането (Плигин, 2003).

Като се основаваме на такова разбиране за значението на самонаблюдението и самооценката на собствената професионална дейност, тук ще представим резултати от анкетно проучване¹⁾ на мнението на учителите за професионалната им компетентност и квалификация.

Изследването даде възможност на изследователския екип да се ориентира в това, какво е мнението на учителите за професионалната им подготовка, какви са нагласите им за допълнителна квалификация: какво е отношението им към сегашното състояние на системата за квалификация, как виждат перспективите, биха ли помогнали за решаване на проблемите. Резултатите от изследването може да се имат предвид при създаване на модел за професионално усъвършенстване и кариерно развитие на учителите.

За да се осигури известна представителност за всяка съвкупност (при не-голям брой изследвани лица – 311), се съобразяваме с:

– географския район и урбанизацията – включват се лица от различни райони – голям град, малък град и село;

– училищните степени – основна и средна.

Изготвената анкетна карта съдържа 25 въпроса (вж. Приложение 1), които са насочени към разкриване на мнението и оценките на учителите по основни проблеми, свързани пряко с квалификацията на учителите, и по въпроси, които не се отнасят пряко, но до голяма степен влияят върху нея. Двадесет от въпросите са от затворен тип, пет изискват свободен отговор.

Таблица 1.

Тип населено място	Брой анкетирани
Голям град	87
Малък град	178
Село	46
Общо:	311

Разпределението на анкетираните учители според типа населено място, където се намират училищата, включени в изследването, е представено в таблица 1. Съставът на анкетираните според вида на училището, в което преподават, може да се види от таблица 2:

Таблица 2.

Населено място	Вид на училището					
	ДГ	Начално	ОУ	СОУ	ПГ	Неотг.
Голям град	13	-	5	48	15	6
Малък град	30	5	21	96	17	9
Село	7	-	29	3	-	7
Общо:	50	5	55	147	32	22

От третата таблица може да се установи съставът на анкетираните учители от гледна точка на образователната степен, в която преподават.

Таблица 3.

Тип населено място	Детска градина	Образователна степен ²⁾		
		Основна		Гимназиална
		Начален етап	Прогимназиален етап	
Голям град	13	14	24	42
Малък град	30	44	65	55
Село	7	12	20	4
Общо:	50	70	109	101

Според своя трудов стаж участващите в анкетирането се разпределят както следва:

Таблица 4.

Тип населено място	Трудов стаж на учителите (години)					
	до 5	6-10	11-15	16-20	над 21	неотговорили
Голям град	3	9	23	11	39	2
Малък град	4	22	21	35	89	7
Село	5	4	7	7	18	5
Общо:	12	35	51	53	146	14

От таблица 5 се вижда колко от анкетираните имат професионалноквалификационни степени от първа до пета.

Таблица 5.

Населено място	Квалификационна степен						
	I	II	III	IV	V	без ПКС	Неотг.
Голям град	8	6	1	17	19	34	2
Малък град	20	31	7	4	14	95	7
Село	1	3		4	4	28	6
Общо:	29	40	8	25	37	157	15

Въпросите могат да бъдат обособени в няколко групи, което улеснява анализа на отговорите, дадени от анкетираните.

В първата група са въпроси, които са свързани със самооценката на учителя за статуса на професията му, за професионалната му компетентност и подготовката във висшето училище.

Втората група въпроси се свързва пряко със системата на продължаващото образование и допълнителната квалификация.

Третата група въпроси целят да се разкрие мнението на анкетираните за оценяването на професионалната дейност на учителя. Отговорите на тези въпроси позволяват да се направят изводи, отнасящи се до потребностите на учителите за включване в квалификационни курсове.

Търсената корелация в някои от въпросите (№ 3 и № 4, № 4 и № 6, № 7 и № 8, № 16 и № 20, № 2 и № 23) преодолява случайността и позволява по-голяма достоверност на отговорите.

Отговорите на въпросите от първата група (въпроси № 1, № 3, № 4, № 5 и № 6), макар и непряко свързани с продължаващото образование на учителите, позволяват да се направят някои изводи за необходимостта от допълнителна квалификация на учителите.³⁾

Въпрос 1: *Определяте ли педагогическата си дейност като една от най-важните и активни страни на Вашия социален статус?*

Учителите приемат професията си като значима част от обществения си облик. Те определят педагогическата си дейност като една от най-важните страни на социалния си статус и когато работят в голям град (82 % от анкетираните), и когато работят в малък град (92 %) или пък на село (80 %). По малко от 1/5 са тези, които отговарят, че професията им само отчасти е активна страна в общественото положение. Нито един от анкетираните учители на село не посочва отговор „не“, а само 1 % от учителите в градовете не смятат, че педагогическата дейност има отношение към общественото им положение. Това разпределение на отговорите е показател за осъзнаване и приемане на важната роля, която има учителската професия в нашето общество.

Въпрос 3: *Задоволява ли Ви професионалното равнище, на което се намирате?*

И на този въпрос отговорите на учителите от различните населени места също не се различават съществено. Около 2/3 от анкетираните смятат, че професионалното равнище, на което се намират, само донякъде ги задоволява. По-малко от 1/4 от тях оценяват високо професионалната си компетентност. А 10 (или 3 %) са категорични, че знанията и уменията им не отговарят на собственото им равнище на самооценка. Това говори за повишена степен на самокритичност или за реална нужда от продължаващо образование за учителите.

Въпрос 4: *Считате ли се компетентен по специалността, която сте усвоили във висшето училище?*

По-голямата част от учителите (71 – 74 %) се считат компетентни по специалността, която са усвоили във висшето училище, но признават, че непрекъснато им се налага да четат допълнително. Само 20 (или 22 %) са изцяло удовлетворени от образованието си. Много малко (4, или 5 %) са тези, които отговарят, че не са съвсем компетентни по специалността, придобита в университета, а (2, или 4 %) дават напълно отрицателен отговор. Корелацията на отговорите на трети и четвърти въпрос от анкетата потвърждава необходимостта от перманентно усъвършенстване на професионалните компетентности на учителите.

Въпрос 5: *Имате ли проблеми в педагогическата си практика?*

Най-честата причина за проблеми в педагогическата практика според учителите е ниската им мотивация за работа. Със следваща степен на честота са отговорите, в които се отчитат проблеми: в отношенията с учениците; с родителите на учениците; с ръководството на училището; в отношенията с колегите; в овладяването на собствените реакции. Най-малко са учителите, които имат проблеми с проверяващите. Голям процент от учителите (40 – 41 %, а в малкия град дори 48 %) отговарят, че нямат проблеми в практиката си, което по-скоро подчертава готовността на учителите да преодоляват трудности и да се справят успешно в професионалната си дейност.

Въпрос 6: *В кои от посочените области считате, че имате пропуски в подготовката?*

Като цяло учителите оценяват високо образованието си, получено във висшето училище (срв. с № 4). Само 1 – 2 % от учителите посочват специалната научна област по преподаваната учебна дисциплина като област, в която имат пропуск в подготовката си. В същото време почти всички изтъкват конкретни области, по които не се чувстват достатъчно подготвени: чуждоезиково обучение, работа с информационни и комуникационни технологии, използване на интерактивни методи на обучение, гражданско и екологично образование, методика, педагогика и психология. Налага се обаче изводът, че образованието във висшите училища не е прагматично ориентирано по отношение на необходимите знания и умения за упражняване на учителската професия. Отговорите на учителите сочат необходимостта от разширяване на присъствието в учебните програми на дисциплини като чуждоезиково обучение, информатика, методика, психология.

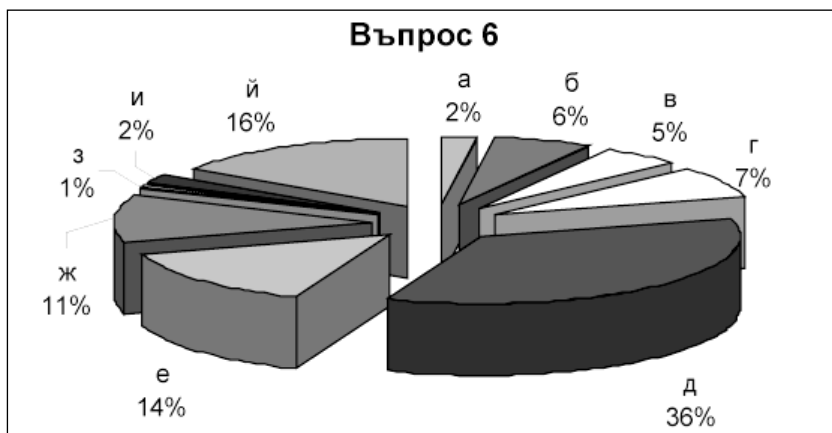
Отговорите на въпросите от първата група дават основание за следния по-важен извод.

Въпреки че българският учител осъзнава и приема като важна за обществото учителската си професия, той не се чувства достатъчно мотивиран за работа. Получената първоначална подготовка във висшето училище не е достатъчна, за да задоволи потребностите на учителя за професионално утвърждаване и развитие. Той има реална нужда от продължаващо образование за перманентно усъвършенстване на професионалните си компетентности.

Втората група въпроси (от № 7 до № 22) изисква от анкетираните конкретни отговори, свързани с личното им участие в квалификационни курсове, с мнението им за съществуващата система за квалификация и с вижданията им за нейното усъвършенстване.

Въпрос 7: *Бихте ли се включили в някоя форма за допълнителна квалификация?*

В отговорите на този въпрос откриваме известно различие в мнението на учителите от различните населени места. Като цяло учителите заявяват желание за продължаване на квалификацията си. Категорични по този въпрос са учителите от градовете (съответно 94 % от голям и 87 % малък град). Учителите от селата (72 %) също признават необходимостта да се включат в някоя форма за допълнителна квалификация, но те пък посочват и повече причини, по които не биха могли да се включат в такива форми: липса на средства, населеното място не предлага такава възможност, не се отразява върху заплащането, липса на време. Само 2 % са тези, които отговарят, че не виждат смисъл. Това отношение на учителя към дейността му показва готовност за промяна „отвътре“ и възможности за развитие. Дали „външната“ организация на квалификационната дейност на учителя отговаря на тези потребности, е дискуссионен въпрос. – срв. с №8.



Фигура 1. Голям град

Въпрос 8: *Училищното ръководство финансира ли квалификацията на учителите?*

Учителите от всички населени места са единни по въпроса за това, че училищното ръководство не финансира квалификацията на учителите (40 – 44 %). Само малка част от учителите от градовете (12 – 13 %) и малко повече учители от селата (20 %) са удовлетворени от това, че училищното

ръководство финансира квалификацията на учителите. Налага се изводът, че в това отношение голяма част от директорите не могат или не желаят чрез делегираните бюджети да се грижат за висококвалифициран педагогически персонал.

Въпрос 9: *Тематиката на курса определяща ли е при избора Ви за участие?*

Този въпрос е свързан с личните предпочитания на учителя, свързан е с професионалните му потребности. Повечето от анкетиранияте (54 – 62 %) заявяват, че тематиката е определяща при избора за участие в квалификационен курс. Една голяма част (26 – 36%) считат, че всеки курс/семинар е полезен. Немалък е и броят на учителите от големите градове (16 %), които поставят акцент върху възможността за работа в екип с колегите по време на курса. Изводът тук е насочен към тези, които предлагат квалификационни курсове, и необходимостта да съобразяват тематиката със съвременните професионални потребности на учителите.

Въпрос 10: *Какви форми на работа бихте предпочели?*

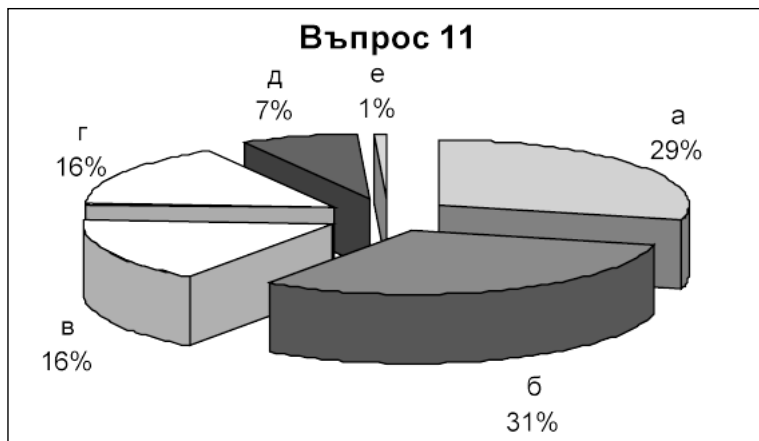
Учителите от градовете (48 – 59 %) и 42 % от селата предпочитат работата в квалификационните курсове да преминава като практически задачи и симулации. Не са малко и тези (18 – 29 % от градовете и 34% от селата), които биха предпочели дискусийните форми на обучение. Учителите не се отказват и от семинарните и лекционните занятия. Процентите варират съответно между 10 – 14 % и 8 – 14 %. Тези данни показват, че е необходимо да се търси оптимално съчетаване на различни форми на работа с учителите.

Въпрос 11: *От какъв тип обучение смятате, че имате нужда?*

Отговорите на този въпрос потвърждават разнообразието на квалификационни потребности на учителите (вж. напр. фиг. 1). Процентното съотношение се разпределя между обучение за използване на информационни и комуникационни технологии; за използване на интерактивни методи; за работа в агресивна среда, в мултиетническа среда; за съдържанието и темите по предмета, който преподават. Някои от учителите, макар и по-малко (7 – 11 %) се нуждаят от подготовка за работа с родители, в училищна среда и пр.

Въпрос 12: *Бихте ли участвали в курс, който не е във Вашата община?*

Отговорите на този въпрос кореспондират с отговорите на въпрос № 7 и потвърждават, че изявеното желание на учителите да усъвършенстват професионалната си дейност, като участват в квалификационни курсове, не е случаен факт. Голяма част от учителите от всички населени места (38 – 49 %) заявяват своето категорично желание за участие, дори и когато такива курсове не се организират в същата община. За друга немалка част (33 – 38 %) потвърждението зависи от тематиката на курса. Така се постигат и високите проценти на положителни отговори, дадени на въпрос № 7. Остават учители, макар и не много (10 – 15%), които не могат да се включат по финансови причини (разходите се увеличават извън общината). За някои (1 – 7 %) обаче се намират и други причини: не обичат да пътуват, уморително е и пр. Тези



Фигура 2. Голям град

данни показват, че трябва да се проявява гъвкавост при организирането на квалификационните курсове и да се използват възможностите на територията на общината.

Въпрос 13: *Според ЗНП и ППЗНП всеки учител има право и задължение да повишава личностната си квалификация. Колко часа годишно според Вас трябва да бъде тя?*

Натрупванията в отговорите на учителите за перманентната квалификация, свързани с броя на часовете, клонят към по-високите стойности: 40 часа годишно според 43 % от учителите в градовете и 32 часа годишно според 38 % от учителите в селата. Малка част от анкетираните (6 – 8 %) смятат, че на учителя са му достатъчни само 8 часа годишно за повишаване на квалификацията му.

Въпрос 14: *Определете кои от изброените институции са били най-ефективни в привличането и реализирането на квалификационна дейност за Вас лично?*

Когато учителите трябва да определят кои от изброените институции са били най-ефективни в привличането и реализирането на квалификационна дейност, те не се колебят да посочат ВУЗ, ДИУУ. Неправителственият сектор заема малка част от квалификацията (3 – 6 %). РИО има по-голямо значение за квалификацията на учителите от селата.

Въпрос 15: *Колко курса/семинара сте посетили през последните 3 години?*

Повечето от учителите (68 – 69 % от градовете и 54 % от селата) декларира, че през последните 3 години са посетили от 2 до 4 квалификационни курса, което показва, че квалификационните форми вече са част от професионалната дейност на учителя. Повече учители от селата в сравнение с тези от градовете са посетили само един курс (26 %) или не са посетили нито един курс (13 %). Тези данни показват, че макар все по-успешно да се правят стъп-

ки към осъществяване на постоянно действаща система за квалификация, все още през годината остават необхванати учители.

Въпрос 16: *Какво е според Вас влиянието на квалификацията на учителите върху учебно-възпитателния процес?*

Повече от анкетираните (64 – 72 % от градовете и 59 % от селата) считат, че квалификацията на учителите има голямо влияние върху учебно-възпитателния процес. Не са малко обаче и тези, които се изказват резервирано за това влияние (15 – 23 % от градовете и 28 % от селата). А има и такива, които мислят, че влиянието е ограничено (11 – 13 %). Необходимо е да сравним тези отговори с отговорите на въпрос № 20. Прави впечатление, че процентът на анкетираните тук е толкова висок, тъй като този въпрос не изисква от тях конкретизация. Учителите не са така категорични, когато говорят за сега действащите професионално-квалификационни степени (срвн. № 20).

Въпрос 17: *Считате ли, че участието на учителя в квалификационни форми трябва да бъде условие за „оставане в професията“?*

По-разнопосочни са мненията дали участието на учителя в квалификационни форми трябва да е условие за оставане в професията. Голяма част от учителите (43 – 50 %) считат, че това трябва да е условие, но не задължително условие, което показва желание за самостоятелен избор на съответната квалификационна форма. За 24 – 33 % от анкетираните квалификацията трябва да е задължителна, 9 – 13 % са на противоположното мнение, а според част от учителите (15 % от големите градове и 17 % от селата), без да са против квалификационните форми, считат, че всеки може да се развива и сам. Тези данни, макар и като цяло да имат положително звучене, подсказват известно недоверие към квалификационните форми.

Въпрос 18: *Какво е Вашето мнение за съществуващата система на квалификация на учителите?*

Въпросът е със свободен отговор и е свързан с мнението на учителите за съществуващата система на квалификация. 33 % от анкетираните оценяват системата като много добра, дори отлична, ефективна, полезна, съобразена с изискванията на обществото, актуална. Същевременно 15 % смятат, че системата е недостатъчно развита, мотивираща и свързана с практиката. Има и по-крайни мнения, че системата е остаряла, усложнена, научно необоснована, тромава, неадекватна (14 %). Главната препоръка на учителите е системата да се усъвършенства постоянно, да се обновява, модернизира, подобрява, да бъде безплатна, т. е. да се финансира от държавата. Има и други препоръки, които представляват интерес – необходимост от нова нормативна уредба, по-голяма роля на семинарите, дискусиите, тренинг-обучението, курсовете да се организират по места. Картината на една по-съвършена система за квалификация се обогатява с отговорите на въпрос № 22.

Въпрос 19: *Стимулира ли петстепенната скала за квалификация професионалното развитие на учителите?*

Различават се мненията на учителите от градовете и селата по въпроса дали петстепенната скала за квалификация стимулира професионалното развитие на учителите. 30 % от селата и 16 % от големите градове са удовлетворени от ролята, която играят петте квалификационни степени върху професионалното им развитие. Повечето от анкетираните (65 – 68% от градовете и 53% от селата) считат, че тази скала само донякъде има стимулиращо значение, а дори 16 – 17 % го отричат напълно. Тук, разбира се, като отчитаме положителното мнение на учителите, не трябва да отминаваме факта, че за част от тях те нямат такова значение, което означава, че в тази посока е необходимо да се насочат повече усилия за усъвършенстване на системата.

Въпрос 20: *В какво се изразява влиянието на по-високите степени на квалификация на учителите върху качеството на учебно-възпитателния процес?*

Особено внимание заслужават отговорите на този въпрос. 156 учители, които са 50 % от анкетираните, подчертават положителното влияние на по-високите степени на квалификация върху качеството на учебно-възпитателния процес. Ако сравним тези резултати с данните от отговорите на въпрос № 16, ще забележим, че броят на учителите е по-голям, когато само трябва да потвърдят това влияние, а не да посочат точно в какво се изразява. Разбира се, тук не липсва конкретизация, а именно: резултат е по-високият професионализъм на учителите, по-голямата им увереност и самочувствие, информираност, по-високо равнище на компетентност, стремеж към съвършенство, повече иновации, по-богат педагогически опит. Единици са учителите, които оценяват влиянието на по-високата квалификация като ограничено или липсващо – 9 %. Този процент обаче може да се увеличи, като имаме предвид тук големия брой неотговорили, а също и сравнението с данните от въпрос № 19.

Въпрос 21: *Познавате ли нови модели на квалификация на учителите и какви?*

Този въпрос определено затруднява учителите. Само ¼ от тях отговарят. Отговорите са най-различни. В някои проличава стремеж към модерното: онлайн-курсове, дистанционни семинари, дискусии, участие в проекти по европейски и други програми, задачи, симулации, участие в конференции, тренинги, международен обмен на учители, гъвкави европейски модели (Франция, Дания, Испания). Други разчитат на познатото самообразование чрез педагогическа литература, квалификация чрез решаване на педагогически и методически казуси в група. Някои пък посочват тук кариерното развитие. Най-общо данните показват, че учителите не умеят да се ориентират към нови модели на квалификация.

Въпрос 22: *Какви са Вашите предложения за усъвършенстване на системата за квалификация:*

- по отношение на системата;
- по отношение на финансирането;
- по отношение на организацията?

Този въпрос е последен в групата въпроси, засягащи пряко квалификационната дейност на учителя. Нещо повече, той провокира идеите му за усъвършенстване на системата. Тук учителите умеят да бъдат и по-конкретни: системата да бъде по-гъвкава, с възможност за избор на различни форми; да се съкрати времето между степените; да се намали броят на степените, да бъде тристепенна; да има повече практическа насоченост; да се използва интернет в обучението. По-отношение на финансирането данните не се различават съществено от досега изразени мнения: разходите за квалификация на учителите да се поемат от държавата/МОМН, общината, училището; да се осигурят повече средства поне за частично заплащане на квалификацията, но по-голямата част от НПО, еврофондове и др., за да бъде достъпна за учителите. По отношение на организацията: да бъде по месторабота, в населеното място или някъде по-близо – в общината или областта; курсовете да се организират съобразно с работния режим на учителите, т.е. в извънучебно време; курсовете да бъдат дългосрочни, в повече дни. Прави впечатление разнообразието от препоръки, различните формулировки, които отразяват отделни нюанси в предложенията за усъвършенстване на системата на квалификация. Най-големи са натрупванията в изразяването на единно мнение относно осигуряването на повече средства за квалификация, както и за по-голяма гъвкавост на системата.

Резултатите от втората група въпроси позволяват да се направят някои по-важни изводи.

Учителите осъзнават допълнителната квалификация като неотменна част от своята професионална дейност, дори като условие за оставане в професията. Осмисляйки влиянието, което тя има върху учебно-възпитателния процес, проявяват готовност за промяна „отвътре“, за постигане на качествено образование чрез повишаване на собствената си квалификация.

Ефективна квалификационна подготовка учителите получават във висшите училища и по-конкретно в департаменти за информация и усъвършенстване на учители. Предлагащите квалификационни курсове е необходимо да проявяват гъвкавост при организирането на квалификационните курсове: да съобразяват тематиката със съвременните професионални потребности на учителите; да се използват възможностите на територията на общината; да търсят оптимално съчетаване на различни форми на работа с учителите.

Учителите взимат участие в съществуващите квалификационни форми. Предпочитат по-дългосрочните курсове, но най-често такова участие се възпрепятства от външни фактори, т.е. възможностите не съответстват на потребностите. Налице е дисбаланс между готовността за промяна „отвътре“ и „външната“ организация на квалификационната дейност на учителя.

Съществуващата система на квалификация е полезна и съобразена с изискванията на обществото, актуална, но все още не е достатъчно развита и не

може да обхване всички учители. Необходима е промяна, която да я направи по-мотивираща и повече свързана с практиката.

Отговорите на третата група въпроси (№ 2, № 23, № 24 и № 25), макар да не се отнасят пряко към квалификационната дейност, имат важно значение за попълване на цялостната картина на тази дейност.

Въпрос 2: *Смятате ли, че обективното оценяване на професионалната дейност на учителя ще допринесе за:*

- а) повишаване на качеството на обучението;*
- б) мотивиране на учителя за работа;*
- в) издигане на авторитета на учителя;*
- г) адекватно заплащане;*
- д) друго?*

За учителите обективното оценяване на професионалната им дейност има значение на първо място за повишаване на мотивацията им за работа. На второ място според учителите справедливото оценяване ще повлияе върху издигането на авторитета на учителя и върху адекватното заплащане на труда му. Интересен е фактът, че тези две положения са с почти еднакво значение за учителите от големия град: 25 % свързват оценяването с издигане на авторитета, а 23 % – с адекватното заплащане. Само 12 – 13 % от анкетираните смятат, че обективното оценяване на учителя ще допринесе за повишаване на качеството на обучението.

Въпрос 23: *Задоволява ли Ви оценката, която сте получили за преподавателската си дейност в училище?*

Почти половината от учителите само донякъде са удовлетворени от оценката, която се дава на труда им. Но има и такива (11 – 13%), които отговарят, че не са. Оценката, която са получили за преподавателската си дейност в училище, напълно задоволява един немалък процент от анкетираните (43 – 44 % учители от градовете и 39 % от селата). Ако сравним тези резултати с данните от отговорите на въпрос № 2, може да тълкуваме, че когато учителят е оценяван обективно, той се мотивира за работа и проявява стремеж към усъвършенстване и за промяна „отвътре“.

Въпрос 24: *Кой трябва да оценява професионалната компетентност на учителя?*

Учителите са разединени по отношение на това, кой трябва да оценява професионалната им компетентност. Най-често те посочват повече от един отговор, което показва, че подсъзнателно възприемат оценката като резултат от множество гледни точки. Само някои директно заявяват, че е необходимо да се търси комплексност в нея. Най-честите отговори на учителите от градовете са, че оценка за професионалната дейност на учителя трябва да се дава от: външни експерти (28 – 34 %); от директора на училището (30 – 32 %); експерти от РИО (което пак в известен смисъл е външна оценка). За учителите от селата като оце-

нител на първо място се очертава директорът (34 %), а за външните експерти и експертите от РИО остават 22 – 24 %. Интересен е фактът, че една част от учителите (7 – 12 %) смятат, че учениците могат да бъдат оценители на дейността им. Най-рядко като оценители се посочват родителите (5 – 9 %).

Въпрос 25: *Какъв е добрият учител?*

Учителите очертават в отговорите си интересен портрет на добрия учител, който може да бъде постигнат само по много високи критерии за оценка. Повече от половина от отговорите (171 бр., или 55 %) разкриват набор от професионални качества: компетентен, професионалист, с отлични професионални умения, знаещ и можещ, отговорен, непрекъснато квалифициращ се; интелигентен, образован, информиран, отворен за новото, умен, ерудиран, креативен много добър педагог и психолог; владеещ компютърни технологии и езици; добър организатор и мениджър на класа и часа. Анкетиранияте (92 бр., или 30 %) отделят място и на личностните качества на учителя: притежаващ всички нравствени добродетели, пример във всяко отношение, пример за поведение, търпелив, добронамерен, талантлив, комуникативен, толерантен, великодушен, справедлив, спокоен, ведър, усмихнат, добър колега, етичен, позитивен, уравновесен, амбициозен, респектиращ, изградена личност. В отговорите (124 бр., или 40 %) присъства и отношението на учителя към професията: мотивиран, обичаш децата и професията си, с голямо сърце, възпитаващ качествени граждани, възискателен, строг и любящ, внимателен към децата, всеотдаен, умеещ да води диалог с родители и ученици. Това отношение на анкетиранияте говори, че за голяма част от учителите практикуването на тази професия е призвание, а не формализъм.

Изводът, който се налага от анализа на третата група въпроси, свързани с оценяването на професионалната дейност на учителя, е, че учителят се нуждае от обективно оценяване, за да се мотивира за работа и професионално развитие. Проявява необходимата зрялост за самооценка и има високи критерии за това, какъв трябва да бъде добрият учител, стреми се към самоусъвършенстване.

Направеното изследване насочва към по-общия извод.

В съвременните условия учителят ясно осъзнава необходимостта от продължаващо образование за непрекъснато усъвършенстване на професионалните си компетентности. Проявява зрялост при самооценката на професионалната си дейност. Той е готов да осъществява качествена промяна в образованието чрез собствената си квалификация. Умее да оцени положителното в сега действащата система за квалификация и постиганото качество в департаментите на университетите; може да открои и допусканите слабости. Има рационални идеи за усъвършенстване на системата, финансирането и организацията на квалификацията. Ето защо резултатите от по-

добни изследвания е необходимо да стоят в основата на стратегиите за професионално развитие и кариерно израстване на учителите.

БЕЛЕЖКИ

1. В изследването, което бе осъществено в рамките на проект с ръководител доц. д-р Р. Пенкова, взеха участие доц. д-р В. Мирчева, ас. М. Легурска, гл. ас. Н. Димитрова.
2. Някои от учителите преподават едновременно в прогимназиален етап и гимназиална степен.
3. Данните се представят частично, тъй като не е възможно в статията да се поместят всички диаграми и таблици за резултати по 25 въпроса за всяка от обособените групи от голям град, малък град и село.

ЛИТЕРАТУРА

- Горб, В. Г. (2003) Мониторинг образования. *Стандарты и мониторинг в образовании*. № 2, с. 46 - 53.
- НСИ, 2011: <http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=23&a1=42&a2=694&a3=699#cont>
- Плигин, А. (2003) *Личностно-ориентированное образование. История и практика*. Москва.
- Проект на закон (2012) <http://www.mon.bg/below/law/>
- Стратегия (2010) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:BG:PDF>

HOW TEACHERS ASSESS THEIR OWN PRE-SERVICE AND IN-SERVICE PROFESSIONAL QUALIFICATION (a survey)

Abstract. The article presents the results of a survey which seeks to establish what teachers think of their professional preparation, their attitudes to further qualification, what their attitude to the current state of the system of professional qualification is and what they consider the perspectives in this field to be. The research is based on the surveyed teachers' self-evaluation about the of the teacher's profession, their competences and needs of further education and additional qualification. The results of the survey can be used to develop a strategy for teachers' professional and career development.

Assoc. Prof. Dr. Rossitsa Penkova

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
Department of Information and In-service Training of Teachers
1619, Sofia, 224 Tsar Boris III Blvd
Phone: (+359) 887 307 559
e-mail: r.penkova@abv.bg

Приложение 1

Софийски университет “Св. Климент Охридски”
Департамент за информация и усъвършенстване на учители

АНКЕТНА КАРТА ЗА УЧИТЕЛИ

Уважаеми колега,

Като отговорите на въпросите в тази анкетна карта, Вие ще вземете участие в проучване, свързано с проблемите за квалификацията на учителите. Ще подпомогнете изследователския екип да установи отношението на учителя към качеството на своята професионална дейност, вижданията му за професионално развитие и за това, как трябва да бъде оценяван неговият труд.

Определяте ли педагогическата си дейност като една от най-важните и активни страни на Вашия социален статус?

- а) да
- б) отчасти
- в) не

Смятате ли, че обективното оценяване на професионалната дейност на учителя ще допринесе за:

(възможни са повече отговори)

- а) повишаване на качеството на обучението
- б) мотивиране на учителя за работа
- в) издигане на авторитета на учителя
- г) адекватно заплащане
- д) друго?

Задоволява ли Ви професионалното равнище, на което се намирате?

- а) да, напълно
- б) да, донякъде
- в) не

Считате ли се компетентен по специалността, която сте усвоили във висшето училище?

- а) да, напълно
- б) да, но се налага да чета допълнително
- в) не съвсем
- г) не, всичко бързо се променя

Имате ли проблеми в педагогическата си практика?

(възможни са повече отговори)

- а) в отношенията с учениците
- б) в отношенията с колегите
- в) в отношенията с ръководството на училището
- г) в отношенията с родителите на учениците
- д) в отношенията с проверяващите
- е) в овладяване на собствените си реакции
- ж) в мотивацията си за работа
- з) друго
- и) нямам проблеми

В кои от посочените области считате, че имате пропуски в подготовката?

(възможни са повече отговори)

- а) специалната научна област по преподаваната учебна дисциплина
- б) методиката на обучението по предмета
- в) педагогиката и психологията
- г) възпитателната дейност (гражданско образование, екологично образование и др.)
- д) чуждоезиковата подготовка
- е) работа с информационни и комуникационни технологии
- ж) използване на интерактивни методи на обучение
- з) ДОО
- и) друго
- й) имам някои пропуски, но не считам, че те имат значение за работата ми като учител

Бихте ли се включили в някоя форма за допълнителна квалификация?

а) да

б) не

Ако “не”, посочете причината:

- 1) липса на време
- 2) липса на средства
- 3) населеното място не предлага такава възможност
- 4) не виждам смисъл
- 5) не се отразява върху заплащането
- 6) друго (посочете)

Училищното ръководство финансира ли квалификацията на учителите?

а) цялостно

б) частично

в) не

г) не мога да преценя

Тематиката на курса определяща ли е при избора Ви за участие?

- а) да, основно
- б) не, няма значение
- в) всеки курс/семинар е полезен
- г) важна е възможността за работа в екип с колегите
- д) друго

Какви форми на работа бихте предпочели?

- а) лекционна
- б) семинарна
- в) дискуссионна
- г) практически задачи и симулации
- д) друго

От какъв тип обучение смятате, че имате нужда?

- а) за използване на информационни и комуникационни технологии
- б) за използване на интерактивни методи
- в) за работа в агресивна среда, в мултиетническа среда
- г) за съдържанието и темите по предмета, който преподавам
- д) за работа с родители, училищна среда
- е) друго

Бихте ли участвали в курс, който не е във Вашата община?

- а) да
- б) зависи от тематиката
- в) не, свързано е с финансови разходи
- г) не, не обичам да пътувам
- д) не, защото е уморително
- е) друго

Според ЗНП и ППЗНП всеки учител има право и задължение да повишава личностната си квалификация. Колко часа годишно според Вас трябва да бъде тя?

- а) 8
- б) 16
- в) 24
- г) 32
- д) 40

Определете кои от изброените институции са били най-ефективни в привличането и реализирането на квалификационна дейност за Вас лично?

- а) ВУЗ, ДИУУ
- б) РИО
- в) Неправителствени организации
- г) други

Колко курса/семинара сте посетили през последните 3 години?

- а) 1
- б) 2 - 4
- в) нито един
- г) друго

Какво е според Вас влиянието на квалификацията на учителите върху учебно-възпитателния процес?

- а) оценявам го като високо
- б) имам резерви за това влияние
- в) влиянието е ограничено
- г) няма влияние (посочете причината)

Считате ли, че участието на учителя в квалификационни форми трябва да бъде условие за „оставане в професията“?

- а) да, трябва да има задължителна форма на квалификация
- б) да, но не трябва да е задължително условие
- в) да, но всеки може и сам да се развива
- г) не

Какво е Вашето мнение за съществуващата система на квалификация на учителите?

.....
.....

Стимулира ли петстепенната скала за квалификация професионалното развитие на учителите?

- а) да, напълно
- б) да, донякъде
- в) не

В какво се изразява влиянието на по-високите степени на квалификация на учителите върху качеството на учебно-възпитателния процес?

.....
.....

Познавате ли нови модели на квалификация на учителите и какви?

.....
.....

Какви са Вашите предложения за усъвършенстване на системата за квалификация:

– по отношение на системата

.....

– по отношение на финансирането

.....

– по отношение на организацията

.....

Задоволява ли Ви оценката, която сте получили за преподавателската си дейност в училище?

а) да, напълно

б) да, донякъде

в) не

Кой трябва да оценява професионалната компетентност на учителя?

а) външни експерти

б) директорът на училището

в) експерт от РИО

г) учениците

д) родителите

е) друг (*посочете*)

Какъв е добрият учител?

.....

.....

Данни за Вас

Пол: а) мъж; б) жена

Възраст: години

Трудов стаж: години

Квалификационна степен:

Клас, в който преподавате:

Вид на училището:

Населено място:

БЛАГОДАРИМ ВИ!